

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Design) เพื่อศึกษาผลกระทบของการปรากฏตัวของเพื่อนครู และหัวหน้าหมวดวิชา ที่มีต่อคำตอจบจากการสัมภาษณ์ครู เกี่ยวกับความคิดเห็นในเรื่อง การจัดการเรียนการสอน และการนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียน กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเป็นครูที่ทำหน้าที่สอนเป็นประจำในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกองการมัธยมศึกษา กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ในจังหวัดนนทบุรี จำนวน 30 คน ประกอบด้วยชาย จำนวน 15 คน หญิง จำนวน 15 คน กลุ่มตัวอย่างที่ได้โดยการสุ่มอย่างเป็นระบบ จากโรงเรียน 10 โรงเรียน ๆ ละ 3 คน ตามลำดับที่ของสมุดรายนามประจำปี 2532 ของแต่ละโรงเรียน ในสังกัดกองการมัธยมศึกษา กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ จังหวัดนนทบุรี

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง จำนวน 1 ฉบับ คือแบบสัมภาษณ์ความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการจัดการเรียนการสอน และเรื่องการนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียน ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง มีลักษณะให้ผู้ตอบเลือกตอบเพียง 3 ลักษณะ คือ เห็นด้วย ไม่มีความเห็น และไม่เห็นด้วย ต่อข้อความที่ผู้วิจัยถาม โดยมีจำนวนข้อความทั้งหมด 20 ข้อความด้วยกัน ผู้วิจัยเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง และใช้เวลาในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง คนละประมาณ 15 นาที ในสถานที่ที่ครูผู้ตอบคุ้นเคยเป็นอย่างดี และจัดไว้เพื่อการนี้โดยเฉพาะ ซึ่งก่อนผู้วิจัยไปเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยทำการทดสอบคุณภาพของการได้มาซึ่งข้อมูล จากการสัมภาษณ์กับผู้เชี่ยวชาญ ในการสัมภาษณ์ครู จำนวน 2 ท่าน พร้อมกันนั้นผู้วิจัยได้รับข้อแนะนำวิธีการดำเนินการสัมภาษณ์มาเป็นอย่างดี จากอาจารย์ที่ปรึกษา และได้คำแนะนำในการยินยอมให้สัมภาษณ์จากครูผู้ตอบก่อนไปสัมภาษณ์

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลใช้โปรแกรมสำเร็จรูป เอส พี เอส เอส เอ็กซ์ (SPSSX) เพื่อทดสอบความแตกต่างของคะแนนเฉลี่ยโดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนเพื่อเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยรวม ด้วยวิธีเปรียบเทียบความแตกต่างตามแผน (Planned Comparisons)

ข้อค้นพบ

การปรากฏตัวของบุคคลที่สาม ได้แก่การปรากฏตัวของเพื่อนครู และการปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา มีผลต่อคำตอบจากการสัมภาษณ์ครูเกี่ยวกับความคิดเห็นในเรื่อง การจัดการเรียนการสอน และการนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียนโดยส่วนรวม และรายชื่อ โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ในการสัมภาษณ์ครู เรื่องการจัดการเรียนการสอน พบว่า การปรากฏตัวของบุคคลที่สาม คือเพื่อนครูมีผลต่อคำตอบของครูอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยครูมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอนที่ดี ในระดับต่ำกว่าเมื่อมีการปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา และเมื่อไม่มีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม รวมกัน

2. ในการสัมภาษณ์ครู เรื่องการนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียน พบว่า การปรากฏตัวของบุคคลที่สาม คือเพื่อนครู และหัวหน้าหมวดวิชา มีผลต่อคำตอบของครูอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยเมื่อมีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม ครูมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการนิเทศภายในโรงเรียนที่ดี ในระดับที่สูงกว่า เมื่อไม่มีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม

อภิปรายผลการวิจัย

1. จากการสัมภาษณ์ครูเกี่ยวกับเรื่องการจัดการเรียนการสอน ผลของการปรากฏตัวของเพื่อนครู และหัวหน้าหมวดวิชา ที่มีต่อคำตอบของครู โดยสามารถจำแนกรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

1.1 การปรากฏตัวของเพื่อนครู และหัวหน้าหมวดวิชา ไม่มีผลต่อคำตอบของครูแต่อย่างใด จึงขัดแย้งกับสมมติฐานที่ 1 ที่ว่า กลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยไม่มี การปรากฏตัวของบุคคลที่สาม น่าจะตอบเห็นด้วยมากกว่ากลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยมีการปรากฏตัวของเพื่อนครู และหัวหน้าหมวดวิชา รวมกัน แต่สอดคล้องกับผลการศึกษาของHolden (1971) ที่ศึกษาเรื่อง อิทธิพลของบุคคลที่สามในระหว่างการสัมภาษณ์ ในการสัมภาษณ์เรื่องเกี่ยวกับ สภาพทั่วไปของเมือง Pejiva11 โดยผู้ตอบเป็นนักศึกษาปริญญาโท ที่ตอบด้วยความสมัครใจ ในประเทศคอซตาริกา จำนวน 94 คน และ ใช้ผู้สัมภาษณ์ จำนวน 4 คน สัมภาษณ์แบบปลายเปิด พบว่า ไม่สามารถสรุปได้ว่า บุคคลที่

สามมีผลต่อคำตอบหรือไม่ ที่เป็นเช่นนี้ เพราะใน เรื่องการจัดการเรียนการสอนและ เรื่องสภาพทั่วไปของเมือง เป็นเรื่องทั่วไปที่ผู้ตอบรับรู้ตลอดเวลา และเป็น การแสดงความคิดเห็นส่วนตัว ที่ผู้ตอบอาจคิดว่า คำตอบจากคำถามเหล่านี้ ไม่มีผลกระทบต่อ ผู้ใด จึงตอบไปตามที่ ได้รับประสบการณ์มา

แม้ว่าการเปรียบเทียบโดยส่วนรวม การปรากฏตัวของเพื่อนครูและ หัวหน้าหมวดวิชา ไม่มีผลต่อคำตอบของครูก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มี ข้อความที่ว่า "ครูมีความจำเป็นต้องสอนซ่อมเสริมให้แก่ นักเรียนที่มีปัญหาการเรียน" ที่ทำให้ การปรากฏตัวของเพื่อนครู และหัวหน้าหมวดวิชา มีผลต่อคำตอบของครู อย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติ โดยครูมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติการจัดการเรียนการสอนที่ดี ในระดับต่ำกว่า เมื่อไม่มีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม ซึ่งขัดแย้งกับสมมติฐานที่ 1 ดังกล่าวข้างต้น (ดัง แสดงรายละเอียดเพิ่มเติม ในภาคผนวก ง)

1.2 การปรากฏตัวของเพื่อนครู มีผลกระทบต่อคำตอบของครู อย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติ โดยตอบเห็นด้วยน้อยกว่า การปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา และ การไม่มีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม รวมกัน ซึ่งขัดแย้งกับสมมติฐานที่ 2 ที่ว่า กลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยมีการปรากฏตัวของเพื่อนครู น่าจะตอบเห็นด้วยมากกว่า กลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยมีการปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา และกลุ่มครูที่ได้รับ การสัมภาษณ์โดยไม่มีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม รวมกัน ซึ่งสอดคล้องกับที่ อำนวยวิทย์ ชูวงศ์ (2519) ที่กล่าวว่า ในการสัมภาษณ์ชาวบ้าน เมื่อมีเพื่อนบ้านนั่งอยู่ด้วย เพื่อน บ้านมักช่วยแนะนำคำตอบ หรือเป็นผู้ตอบเสียเอง ทำให้ผู้ตอบตัวจริงอาจไม่ตอบความจริง จึงตอบอย่างอื่นไปที่เป็นเช่นนี้ เพราะใน เรื่องการจัดการเรียนการสอน บุคคลที่สาม คือเพื่อนครู ซึ่งปฏิบัติงานเป็นประจำในระดับเดียวกับครูผู้ตอบ เมื่อมีการสัมภาษณ์เกี่ยวกับ เรื่องนี้โดยมีเพื่อนครูอยู่ด้วย จึงอาจทำให้ครูผู้ตอบมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกับบุคคลที่ สาม จึงตอบเบี่ยงเบนไปในทางที่ไม่ค่อยเห็นด้วย กับเรื่องการจัดการเรียนการสอน โดยทั่วไปได้

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อความที่ว่า "ครูควร เขียนวัตถุประสงค์การสอนเองในเนื้อหาที่สอน" ที่ทำให้การปรากฏตัวของเพื่อนครู มีผล ต่อคำตอบของครู โดยครูตอบเห็นด้วยน้อยกว่าเมื่อมีการปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชาและ เมื่อไม่มีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม รวมกัน (ดังแสดงรายละเอียดเพิ่มเติม ในภาค ผนวก ง)

1.3 การปรากฏตัวของเพื่อนครู ไม่มีผลต่อคำตอบของครูอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งขัดแย้งกับสมมติฐานที่ 3 ที่ว่า กลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยมีการปรากฏตัวของเพื่อนครู น่าจะตอบเห็นด้วยมากกว่า กลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยมีการปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า ทั้งเพื่อนครูและหัวหน้าหมวดวิชาต่างเป็นบุคคลที่สาม ที่ปรากฏตัวในระหว่างการสัมภาษณ์เรื่อง การจัดการเรียนการสอนซึ่งเป็นเรื่องที่ทั้งสองต่างเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้โดยตรง ครูผู้ตอบอาจตอบด้วยความคิดเห็นส่วนตัวโดยไม่เกรงกลัว เกรงใจบุคคลที่สามแต่อย่างใด

1.3 การปรากฏตัวของเพื่อนครู ไม่มีผลต่อคำตอบของครูอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งขัดแย้งกับสมมติฐานที่ 4 ที่ว่า กลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยมีการปรากฏตัวของเพื่อนครู น่าจะตอบเห็นด้วยมากกว่า กลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยไม่มีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องจาก เพื่อนครู เป็นบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสัมภาษณ์เรื่องการจัดการเรียนการสอนโดยตรง ครูผู้ตอบอาจต้องการให้ข้อเสนอแนะเรื่องนี้เป็นส่วนตัวเพื่อให้เพื่อนครู ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมงานทราบ จึงทำให้คำตอบของครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยมีการปรากฏตัวของเพื่อนครู ไม่แตกต่างจากคำตอบของครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยไม่มีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม

2. สำหรับในการสัมภาษณ์เรื่อง การนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียน ปรากฏว่าการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม คือเพื่อนครู และหัวหน้าหมวดวิชา มีผลต่อคำตอบของผู้ตอบ ด้วยเช่นกัน โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การปรากฏตัวของเพื่อนครู และหัวหน้าหมวดวิชา มีผลกระทบต่อคำตอบของครู อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงสอดคล้องกับสมมติฐานที่ 5 ที่ว่า ในการสัมภาษณ์เรื่องการนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียน กลุ่มครูที่มีการปรากฏตัวของเพื่อนครู และหัวหน้าหมวดวิชา อยู่ด้วยในระหว่างการสัมภาษณ์ น่าจะตอบเห็นด้วยมากกว่ากลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยไม่มีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม และสอดคล้องกับที่ สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสิทธิ์ (2532) กล่าวว่าบุคคลที่สามในการสัมภาษณ์อาจมีอิทธิพลให้ผู้ตอบ ตอบไม่ตรงกับความรู้สึกของตนเองเพราะอาจเกรงกลัว หรือเกรงใจบุคคลที่สาม จึงตอบอย่างอื่นไป ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าเรื่องการนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียน เป็นเรื่องของการปฏิบัติงานของผู้บริหารโดยตรง คำตอบในเรื่องนี้ย่อมมีผลกระทบต่อบุคคลที่สามที่เป็นเพื่อนครู และหัวหน้าหมวดวิชาโดยตรง ผู้ตอบอาจคิดว่า ถ้าผู้ตอบตอบไม่ถูกใจตามความคิดของบุคคลที่สามแล้ว บุคคลที่สามอาจมีผลเสียจากคำตอบของผู้ตอบได้ ผู้ตอบจึงให้คำตอบ

ที่เบี่ยงเบนไปจากคำตอบที่เป็นของตน อีกประการหนึ่งผลของคำตอบจากเรื่องนี้ อาจเป็นไปกระทบเรื่องส่วนตัวของบุคคลที่สามโดยตรง ซึ่งเป็นเรื่องที่ครูผู้ตอบ พยายามรักษามารยาท ในการไม่ยุ่งเกี่ยวในเรื่องการปฏิบัติงานของผู้อื่นจึงตอบอย่างอื่นไป ทำให้คำตอบมีอคติได้

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อความที่ว่า "ครูไม่ควรมีส่วนในการพัฒนาปรับปรุงการเรียนการสอนของเพื่อนครู" มีผลต่อคำตอบของครู โดยครูตอบเห็นด้วยน้อยกว่าเมื่อมีการปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา และเมื่อมีการปรากฏตัวของเพื่อนครู รวมกัน (ดังแสดงรายละเอียดเพิ่มเติม ในภาคผนวก ง)

2.2 การปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา ไม่มีผลกระทบต่อคำตอบของครูอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งขัดแย้งกับสมมติฐานที่ 6 ที่ว่า กลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยมีการปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา น่าจะตอบเห็นด้วยมากกว่า กลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยมีการปรากฏตัวของเพื่อนครู และกลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยไม่มีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม รวมกัน

แม้ว่าการเปรียบเทียบโดยส่วนรวม การปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา ไม่มีผลต่อคำตอบของครูก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่ามีข้อความที่ว่า "ครูควรมีโอกาสในการนิเทศภายในโรงเรียน ตามวิชาที่ตนเองถนัด" ที่ทำให้การปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา มีผลต่อคำตอบของครู อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติการนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียนที่ดี ในระดับที่สูงกว่า เมื่อมีการปรากฏตัวของเพื่อนครู และเมื่อไม่มีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม รวมกัน ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ 6 ดังกล่าวข้างต้น (ดังแสดงรายละเอียดเพิ่มเติม ในภาคผนวก ง) และสอดคล้องกับที่ พิชิต นิกษ์เทพสมบัติ (2531) กล่าวว่า บุคคลที่สามที่เป็นผู้ที่ผู้ตอบรู้จัก ทำให้ผู้ตอบตอบเพื่อให้สอดคล้องกับความคาดหวังของบุคคลที่สาม นอกจากนี้สอดคล้องกับที่ สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสิทธิ์ (2532) กล่าวว่า บุคคลที่สามในการสัมภาษณ์อาจมีอิทธิพลให้ผู้ตอบ โดยตอบไม่ตรงกับความรู้สึกของตนเอง เพราะอาจเกรงกลัว หรือเกรงใจบุคคลที่สาม จึงตอบอย่างอื่นไป ที่เป็นเช่นนี้อาจเพราะ เนื่องมาจากผลของคำตอบในเรื่องการนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียน เป็นเรื่องที่มีผลได้ผลเสียต่อบุคคลที่สามที่เป็นหัวหน้าหมวดโดยตรง จึงทำให้ผู้ตอบ ตอบอย่างอื่นไป

2.3 การปรากฏตัวของเพื่อนครู ไม่มีผลกระทบต่อคำตอบของครูอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งขัดแย้งกับสมมติฐานที่ 7 ที่ว่า กลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์

โดยมีการปรากฏตัวของเพื่อนครู น่าจะตอบเห็นด้วยมากกว่า กลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์ โดยมีการปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา

แม้ว่าการเปรียบเทียบโดยส่วนรวม การปรากฏตัวของเพื่อนครู ไม่มีผลต่อคำตอบของครูก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่ามีข้อความที่ว่า "ครูไม่จำเป็นต้องนำข้อแนะนำของผู้นิเทศ เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการสอนไปปฏิบัติอย่างเคร่งครัด" ที่ทำให้การปรากฏตัวของเพื่อนครู มีผลต่อคำตอบของครู อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติการนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียนที่ดี ในระดับที่สูงกว่า เมื่อมีการปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ 10 ดังกล่าวข้างต้น (ดังแสดงรายละเอียดเพิ่มเติม ในภาคผนวก ง)

2.4 การปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา ไม่มีผลกระทบต่อคำตอบของครู อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งขัดแย้งกับสมมติฐานที่ 8 ที่ว่า กลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์ โดยมีการปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา น่าจะตอบเห็นด้วยมากกว่า กลุ่มครูที่ได้รับการสัมภาษณ์โดยไม่มีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจาก ครูผู้ตอบต้องการ แสดงความคิดเห็นที่เป็นส่วนตัวเกี่ยวกับ แนวทางในการนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียนให้ หัวหน้าหมวดทราบถึงความคิดเห็นของตน เพื่ออาจเป็นข้อเสนอแนะในการปฏิบัติแก่หัวหน้า หมวดวิชาก็ได้ จึงทำให้การปรากฏตัวของหัวหน้าหมวดวิชา ไม่มีผลต่อคำตอบของครูแต่อย่างใด

3. เมื่อพิจารณาถึง อิทธิพลของการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม ที่มีต่อคำตอบจากการสัมภาษณ์ครู ที่ค้นพบในการศึกษานี้ สามารถกล่าวได้ว่า บุคคลที่สามในการสัมภาษณ์มีอิทธิพลทำให้คำตอบของผู้ตอบขาดความน่าเชื่อถือได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อค้นพบในการวิจัยทางการศึกษา ซึ่งนับว่าเป็นข้อมูลที่ส่งผลให้คุณภาพของการศึกษานั้นมีความน่าเชื่อถือได้มากน้อยเพียงไร เนื่องจาก ถ้าข้อค้นพบในการศึกษาเป็นอคติแล้ว ทำให้ไม่สามารถนำข้อค้นพบนั้น มาใช้ประโยชน์ได้ จึงสิ้นเปลืองเวลา แรงงาน และงบประมาณ นอกจากนี้ ยังก่อให้เกิดการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับเป้าหมายที่วางไว้ เพราะการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม ทำให้คำตอบของผู้ตอบเปลี่ยนแปลงไป (นิชิต นิตักษ์เทพสมบัติ , 2531) ดังนั้น ในการสัมภาษณ์เพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยทางการศึกษา ผู้วิจัยควร

ตระหนักถึง การปรากฏตัวของบุคคลที่สาม โดยเฉพาะบุคคลที่สามที่ผู้ตอบรู้จัก เนื่องจากผู้ตอบอยู่ในสังคมเดียวกันกับบุคคลที่สาม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันตามรูปแบบการปรากฏการณ์ทางสังคม นอกจากนี้ คุณภาพของข้อมูลจากการสัมภาษณ์ยังขึ้นอยู่กับ ผู้สัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ สาระคำถาม และสถานการณ์ระหว่างการสัมภาษณ์ (สุพรรณิ ไชยอำพร, 2523) นอกจากนี้ ยังขึ้นอยู่กับ สถานภาพสมรส การศึกษา อายุ และเพศของผู้ตอบ (Koomen และเพื่อน , 1968) ที่ได้ศึกษาเรื่องอิทธิพลของบุคคลที่สามในระหว่างการสัมภาษณ์ ในเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติทางเพศโดยทดลองเป็นบัตรคำ ให้ผู้ตอบตอบเป็นคำพูด ซึ่งสอดคล้องกับที่ Hoag และเพื่อน (1981) ได้ศึกษาเพิ่มเติม พบว่า การใช้ภาษาท้องถิ่นในการสัมภาษณ์ มีผลต่อคำตอบของผู้ตอบด้วย

จากข้อค้นพบข้างต้น นอกจากบุคคลที่สามมีผลต่อคำตอบจากการสัมภาษณ์แล้วยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีก เช่น การได้รับการฝึกหัดการสัมภาษณ์ของผู้สัมภาษณ์ การคัดเลือกผู้ตอบ และเนื้อเรื่องที่สัมภาษณ์ เป็นต้น จึงสามารถกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อคำตอบจากการสัมภาษณ์มีมากมายเพราะว่า การสัมภาษณ์เป็นการประจัญหน้ากันระหว่างผู้ตอบ กับผู้สัมภาษณ์ (อุทุมพร จามรมาน , 2531) โดยทั้งผู้สัมภาษณ์ และผู้ตอบต่างใช้วิธีการถามตอบที่ระลึกลำไ้ในขณะนั้น ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ของทั้งสองฝ่าย เพื่อให้การดำเนินการสัมภาษณ์ล้าเร็จตามวัตถุประสงค์ตามที่ผู้สัมภาษณ์ต้องการ ดังนั้น เมื่อมีบุคคลที่สาม ปรากฏตัวอยู่ในระหว่างการสัมภาษณ์ จึงเป็นทำให้ความคิดของทั้งผู้สัมภาษณ์และผู้ตอบเกิดความสับสนได้ ทำให้ได้คำตอบที่เบี่ยงเบนไป และเมื่อพิจารณา ข้อค้นพบนี้ อย่างละเอียดแล้ว สามารถกล่าวได้ว่า ความน่าเชื่อถือของข้อมูลจากการสัมภาษณ์ขึ้นอยู่กับผู้สัมภาษณ์มากที่สุด เพราะกระบวนการสัมภาษณ์ทั้งหมด เกิดจากการดำเนินการเริ่มต้น และสิ้นสุดของผู้สัมภาษณ์ทั้งสิ้น ดังนั้น ในการวิจัยทางการศึกษา ที่ใช้การสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูล ควรจัดให้ผู้สัมภาษณ์ ผ่านการฝึกหัดมาก่อน จึงทำให้กระบวนการสัมภาษณ์ดำเนินไปโดยปราศจากบุคคลที่สาม (Billiet. et al., 1988) เพื่อได้ข้อมูลที่ปราศจากอคติ สามารถนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาตรงกับเป้าหมายที่วางเอาไว้ และสอดคล้องกับสภาพปัญหาพื้นฐานของการศึกษานั้น ๆ ได้

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1. ในการสัมภาษณ์ครูเพื่อการวิจัยทางการศึกษา ถ้าเรื่องที่สัมภาษณ์

เป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป และไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่สาม การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีการปรากฏตัวของบุคคลที่สามไม่น่าจะมีผลกระทบต่อคำตอบที่ได้รับจากการสัมภาษณ์

2. ถ้าสัมภาษณ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่สาม ควรหลีกเลี่ยงการดำเนินการสัมภาษณ์ในขณะที่บุคคลที่สามปรากฏตัวอยู่ ควรใช้เทคนิคในการหลีกเลี่ยงการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม เช่น อาจขอย้ายสถานที่ หรือขอนัดหมายกับกลุ่มตัวอย่างในเวลาใหม่ เป็นต้น แต่ถ้าไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ควรหาวิธีที่จะขจัดอิทธิพลของบุคคลที่สามให้มีผลน้อยที่สุด เช่น การเน้นให้เป็นผู้สังเกตการณ์ในการสัมภาษณ์เท่านั้น และควรถามผู้ตอบซ้ำ เพื่อให้ผู้ตอบย้ำคำตอบอีกครั้งหนึ่ง จึงทำการบันทึกข้อมูล

3. ถ้าสัมภาษณ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่สาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่สามที่เป็นผู้บังคับบัญชา จะต้องพยายามหลีกเลี่ยงในการดำเนินการสัมภาษณ์ ในขณะที่มีการปรากฏตัวของบุคคลที่สาม

ข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อไป

1. เนื้อเรื่องในการสัมภาษณ์ ควรทดลองศึกษาเปรียบเทียบคำตอบในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพ ไม่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพ และเรื่องที่ไวต่อความรู้สึก กับเรื่องที่ไม่ไวต่อความรู้สึก

2. ควรทดลองศึกษาเปรียบเทียบ คำตอบที่ได้ทันที กับคำตอบที่ไม่ได้ทันที บุคคลที่สามจะมีผลกระทบต่อคำตอบของผู้ตอบหรือไม่

3. ควรทดลองศึกษา การปรากฏตัวของบุคคลที่สามที่เป็นผู้บังคับบัญชา ในระดับที่สูงกว่าหัวหน้าหมวดวิชา อาจเป็นผู้ช่วยครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้อำนวยการโรงเรียน หรือเป็นครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ และผู้อำนวยการโรงเรียน เป็นต้น จะมีผลกระทบต่อคำตอบของครูมากน้อยเพียงไร

4. ควรทดลองศึกษา ในสถานการณ์เดียวกันนี้ โดยเปลี่ยนกลุ่มตัวอย่าง เป็นครูระดับประถมศึกษา อุดมศึกษา เป็นต้น

5. ควรทดลองศึกษา ด้วยวิธีการเดียวกันนี้ แต่บุคคลที่สามเป็นเพื่อนครูที่อยู่ต่างหมวดวิชา หรือหัวหน้าหมวดวิชาอื่น จะมีผลกระทบต่อคำตอบของครูมากน้อยเพียงไร